

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग

National Human Rights Commission, Nepal

केन्द्रिय कार्यालय Central Office

हरिहर भवन, पुलचोक, ललितपुर, HariharBhawan, Pulchowk, Lalitpur, Nepal

सम्माननीय राष्ट्रपतिज्यूसमक्ष वार्षिक प्रतिवेदन पेश गर्दै आयोगका माननीय अध्यक्ष अनूप राज शर्माले दिनुभएको मन्तव्य

प्रतिवेदनको संक्षिप्त विवरण

सम्माननीय राष्ट्रपतिज्यू,

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको वार्षिक प्रतिवेदन (आ.व.२०७३-२०७४) पेश गर्न समय उपलब्ध गराइदिनुभएकोमा सम्माननीय राष्ट्रपतिज्यूप्रति म आयोगको तर्फबाट हार्दिक आभार व्यक्त गर्न चाहन्छु।

महामहिम राष्ट्रपतिज्यू,

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगले मानव अधिकारको सम्मान, संरक्षण, संवर्द्धन र संस्कृति विकासको लागि राष्ट्रिय संस्थाको हैसियतमा आफ्नो स्थापनाकालदेखि नै भूमिका निर्वाह गर्दै आएको सर्वविदितै छ। संविधान र ऐनले तोकेको सीमाभित्र रही आयोग क्रियाशील रहिआएको छ। संवैधानिक अड्गको रूपमा विकसित यस आयोगको काम, कर्तव्य र अधिकारको सम्बन्धमा संविधानको धारा २४९ (१) (३) र राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग ऐन, २०६८ मा व्यवस्था छ।

मानव अधिकारको सम्मान, संरक्षण र परिपूर्तिसम्बन्धी पहिलो दायित्व राज्यमाथि रहेको हुन्छ। ती दायित्वहरू राज्यले पूरा गरे-नगरेको बारेमा निगरानी गरी जिम्मेवारी बहन नगरेको अवस्थामा राज्यलाई उत्तरदायी बनाउने काम आयोगको काँधमा रहेको छ। मानव अधिकार अवस्थाको अनुगमन, अनुसन्धान, मानव अधिकार शिक्षाको प्रवर्द्धन, वकालत र कानूनहरूको पुनरावलोकन लगायतका माध्यमबाट यी कार्यहरू सम्पन्न हुन्छन्। यसरी सम्पन्न भएका कार्यक्रममार्फत प्राप्त निष्कर्षको आधारमा कार्यन्वयनको लागि सरकार र सरोकारवालाहरूलाई सिफारिश हुने गर्दछ।

नेपालको संविधानको धारा २९४ (१) मा संवैधानिक निकायले आफूले गरेको कामकारवाहीको वार्षिक प्रतिवेदन राष्ट्रपतिसमक्ष पेश गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। आयोगले स्थापनाकालदेखि नै आफ्नो वार्षिक प्रतिवेदन प्रकाशन गर्दै आएको छ। प्रतिवेदनमा विशेषतः आयोगमा वर्षभरिमा परेका उजुरी, उजुरीउपरका छानबीन, अनुसन्धान विवरण, सरकारलाई गरेका सिफारिश सम्बन्धमा उल्लेख छ। यसको साथै मानव अधिकार संरक्षण र सम्बर्द्धनका लागि भविष्यमा गर्नुपर्ने सुधारसम्बन्धी विवरणहरू प्रतिवेदनमा समावेश हुँदै आएका छन्। यस वार्षिक प्रतिवेदनमा पनि आयोगले यिनै विषय वस्तुमा केन्द्रित रही सम्पादन गरेका कामकार्यवाही एवम् मूलुकको मानव अधिकारको अवस्थालाई केलाउन खोजिएको छ।

विगतमा भै आयोगले यस वर्ष पनि मानव अधिकारको संरक्षण र सम्बर्द्धनको लागि उजुरी ग्रहण, अनुगमन र अनुसन्धान गर्दै आएको छ। यसको साथै तालिम, गोष्ठी, अन्तरक्रिया, छलफलजस्ता सम्बर्द्धन सम्बन्धि कार्यक्रम भएका छन्। यसको साथै मानव अधिकारसम्बन्धी कानूनहरूको पुनरावलोकन, विभिन्न विषयगत प्रतिवेदन, पुस्तिका, जर्नल प्रकाशन, प्रेस नोट र प्रेस विज्ञप्ति जारी हुँदै आएको छ। सञ्चारमाध्यम मार्फत मानव अधिकारसम्बन्धी सार्वजनिक सरोकारका सेन्देशमूलक सामग्रीहरू प्रकाशन र प्रसारण भइरहेका छन्।

मानव अधिकारको संस्कृति विकासको लागि आवश्यकता र औचित्यताको आधारमा आयोगले राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा सरोकारवालाहरूसँग सहकार्य र समन्वयमा कार्य गर्दै आएको छ। विशेषतः राष्ट्रपतिको कार्यालय, नेपाल सरकार, अन्य संवैधानिक निकाय, राजनीतिक दल, नागरिक समाज, राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय गैसस एवम् मानव अधिकार सम्बन्धि राष्ट्रिय संस्था र दातृ निकायहरूसँग सहकार्य निरन्तर चलिरहेको छ।

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग

National Human Rights Commission, Nepal

केन्द्रिय कार्यालय Central Office

हरिहर भवन, पुलचोक, ललितपुर, HariharBhawan, Pulchowk, Lalitpur, Nepal

नेपालले मानव अधिकारसँग सम्बन्धित विभिन्न अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धिको अनुमोदन गर्नुका साथै संविधान तथा कानून निर्माणमा मानव अधिकारका विषयलाई प्राथमिकता दिएको छ । मानव अधिकार राष्ट्रिय कार्ययोजनाको निर्माण, मानव अधिकारका प्रावधानलाई व्यवहारमा उतार्न विभिन्न संयन्त्रहरू निर्माण र ती संयन्त्रमार्फत कार्यहरू हुनु व्यवस्थापिका र सरकारका सकारात्मक पक्ष हुन् । सबै राजनीतिक दलको सहभागितामा स्थानीय तह, प्रतिनिधि सभा र प्रदेश सभाको निर्वाचन उत्साहपूर्ण रूपमा सम्पन्न हुनुले पनि संविधान कार्यान्वयनलाई सहज बनाउदै लगेको अवस्था छ । संविधानतः गठन गर्ने भनिएका मानव अधिकारसँग सम्बन्धित आयोगको लागि ऐन निर्माण हुनुले पनि सकारात्मक सन्देश दिएको छ । यी सकारात्मक प्रयत्नका बावजूद प्रशस्त चुनौतीहरू देखिएका छन् । मानव अधिकारको समग्र अवस्थाप्रति सन्तोष गर्ने अवस्था छैन । मौलिक हक कार्यान्वयनको लागि कानून बन्न सकेका छैनन् । संविधानतः गठन गरिएका आयोग र मानव अधिकार आयोगबीचको क्षेत्राधिकारमा प्रशस्त प्रश्नहरू छन् ।

शान्ति-प्रक्रिया शुरु भएको एक दशक नाघिसक्दा पनि अभै पीडितले न्याय पाउन नसक्नु दुखद् पक्ष रहेको छ । सङ्क्रमणकालीन संयन्त्रको लागि सर्वोच्च अदालतको निर्देशनबमोजिम भइरहेको कानूनमा संशोधन वा थप आवश्यक कानूनको निर्माण र दक्ष जनशक्तिको व्यवस्था हुन नसक्दा काम प्रभावकारी हुन नसकेको अवस्था छ । लामो समयको प्रतीक्षापछि गठन भएका सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग र बेपत्ता आयोग काम सम्पन्न नहुँदै म्याद समाप्त हुने अवस्थामा पुगेका छन् । यसबाट संक्रमणकालीन न्यायको यथोचित सम्बोधन हुन नसकी मुलुकमा दीगो शान्तिको स्थापना र पीडितको पीडा सम्बोधन हुन सक्ने देखिँदैन ।

सरकारबाट समयमा नै मानव अधिकारसन्धि समितिमा बुझाउनुपर्ने कतिपय आवधिक प्रतिवेदनहरूसमेत पेश भएका छैनन् । संविधान कार्यान्वयनको चरणपछि पनि राजनीतिक सङ्क्रमण जारी रहँदा नागरिक तथा राजनीतिक अधिकार, आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकार लगायत अन्य मानव अधिकारको कार्यान्वयन अवस्था वाञ्छित रूपमा प्रगति उन्मुख हुन सकेको छैन । विरोध प्रदर्शनका क्रममा सुरक्षाकर्मीको बल प्रयोगबाट प्रदर्शनकारीको मृत्यु तथा प्रदर्शनकारीबाट सुरक्षाकर्मीमाथि भएको हिंसात्मक गतिविधिले मानिसको बाँच्न पाउने अधिकार नै जोखिममा परेको छ । प्रदर्शनकारीबाट आफ्नो प्रतिबद्धता विपरीत मानव अधिकार आयोगको सवारी साधन तोडफोड गरिनुले पनि राजनीतिक दल आफ्नो कर्तव्यबाट विमुख भएको अवस्था देखिन्छ । वैदेशिक रोजगारमा गएकाहरूमाथि भएको श्रम शोषण, बह्रदो घरेलु हिंसा, बन्दहडतालजस्ता गतिविधिले नागरिकको जनजीवनमा असहज अवस्थामा छ ।

निर्वाचनमा बालबालिकाको प्रयोग, समाजमा जातीय भेदभावको विद्यमानता, स्वास्थ्य सेवामा सबैको पहुँच नहुनुबाट संविधान प्रदत्त हक अभै सहज वातावरण बन्न नसकेको आभास हुन्छ । सीमान्तकृत समुदाय, आदिवासी जनजाति, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, दलित, महिला, जेष्ठ नागरिक, आप्रवासी कामदारको अधिकारको विषयमा राज्यले विशेष ध्यान दिन सकेको छैन । फलतः ती वर्ग एवम् समुदायका अधिकारहरू सुरक्षित हुन सकेका छैनन् । त्यसैगरी बाढी र भूकम्पबाट प्रभावितहरूको अवस्था अहिले पनि दयनीय छ ।

यस आ.व.मा आयोगले गरेको मानव अधिकारको संरक्षण र सम्बर्द्धनात्मक लगायतका कार्यहरूबाट विभिन्न उपलब्धीहरू हासिल गरेको छ । यस आ.व.मा आयोगमा जम्मा २१० उजुरीहरू दर्ता भएका छन् । पुराना र नयाँ गरी २२० उजुरीमाथि अनुसन्धान सम्पन्न भएको छ भने ३५० पटक अनुगमन भएको छ । आयोगबाट “सबैको लागि घर-घरमा मानव अधिकार : शान्ति र विकासको आधार” भन्ने नारालाई आधार मानी मानव अधिकार प्रवर्द्धन कार्यलाई विशेष प्राथमिकतामा राखी कार्यहरू सम्पन्न भएका छन् । यस्तै मानव अधिकारसँग सम्बन्धित तालिम तथा अभिमुखिकरण कार्यक्रमहरूमा श्रोत व्यक्ति/विषय विज्ञको रूपमा आयोगले उपस्थिति जनाएको छ । मानव अधिकारसम्बन्धी विभिन्न सामग्री तथा वृत्तचित्र निर्माण र प्रकाशनका काम पनि आयोगबाट निरन्तर भइरहेको छ ।

यस अविधमा आयोगबाट ३७ प्रेस विज्ञप्ति र १३ वटा प्रेस नोट र पत्रकार सम्मेलन भएका छन् । यसको साथै कानून निर्माणमा सरकार एवम् सरोकारवाला निकायहरूलाई सहयोग पुऱ्याउन मानव अधिकारको दृष्टिकोणबाट कानूनको पुनरावलोकन गरी सम्बद्ध निकायमा कार्यान्वयनको लागि पठाइएको छ । कतार र नेपालको मानव अधिकारबीच

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग

National Human Rights Commission, Nepal

केन्द्रिय कार्यालय Central Office

हरिहर भवन, पुलचोक, ललितपुर, HariharBhawan, Pulchowk, Lalitpur, Nepal

आप्रवासी कामदारहरूको विषयमा भएको समझदारीपत्रलाई कार्यरूप दिन रणनीतिक योजनमा हस्ताक्षर हुनु आयोगले यस अवधिमा गरेका प्रमुख उपलब्धि हुन् ।

उल्लिखित यी प्राप्त उपलब्धिका बाबजुद पनि आयोग चुनौतीभन्दा बाहिर छैन । दण्डहीनताको अवस्था अहिले पनि विद्यमान छ । राजनीतिमा अपराधीकरण र अपराधमा राजनीतिकरणबाट मुक्त हुन सकेको छैन । आयोगका सिफारिस कार्यान्वयन नहुनु, सरकारबाट अपेक्षित सहयोग प्राप्त नहुनु, कानुनी अपर्याप्तता, भूकम्पबाट क्षतिग्रस्त आयोगको भवन बन्न नसक्नुबाट भौतिक पूर्वाधारको अभावमा समेत आयोगले काम गर्नुपरेको अवस्था छ । यी चुनौतीलाई सम्बोधन गर्न आयोगले सरकार एवम् सरोकारवालाहरूलाई घच्चच्याइरहेको छ । यी उपलब्धी र चुनौतीका बीच आयोग सविधान, ऐन र रणनीतिक योजनामा केन्द्रित भई विगतबाट अनुभव हासिल गर्दै आफ्ना कामकारवाहीहरूलाई समयानुकूल अगाडि बढाउने कटिबद्ध छ ।

विविध विषय परिस्थितिका बाबजुद पनि आयोगलाई यस अवस्थासम्म ल्याउन सरोकारवालाहरूको सहयोग र सद्भाव रहिआएको छ । विशेषतः राष्ट्रपति कार्यालय, व्यवस्थापिका-संसद, सरकार, राजनीतिक दल, लोकसेवा आयोग तथा अन्य संवैधानिक आयोगहरू, नागरिक समाज, मानव अधिकार समुदाय, सञ्चार जगत, पेशागत सङ्घसङ्गठनहरू, नागरिक, अन्तर्राष्ट्रिय समुदाय तथा कुटनीतिक निकायको सहयोग र सद्भाव स्मरणीय छ । आयोगका सदस्य, सचिव र कर्मचारीहरूले पनि आ-आफ्नो तहबाट विशेष भूमिका निर्वाह गर्दै आउनुभएको छ । म सबैमा आभार व्यक्त गर्दछु ।

अन्त्यमा, सम्माननीय राष्ट्रपति र राष्ट्रपतिको कार्यालयबाट विगतदेखि नै आयोगका सिफारिसहरू र प्रतिवेदनले औंलयाएका सुझावहरू कार्यान्वयनको लागि आफ्नो तहबाट भूमिका निर्वाह हुँदै आएको छ । आयोगप्रति देखाएको सहयोग, सद्भाव र समर्थनप्रति पनि आयोगको तर्फबाट म आभार व्यक्त गर्दछु । आगामी दिनहरूमा पनि माथि उल्लिखित विषयलाई सम्बोधनको लागि सम्माननीय राष्ट्रपतिज्यूबाट विशेष सहयोग प्राप्त हुने विश्वाससहित आफ्नो भनाइ अन्त्य गर्न चाहन्छु ।

२२ मङ्सिर, २०७४

अनुपराज शर्मा
अध्यक्ष